

**Media a świat wartości:
pomiędzy wolnością słowa
a mową nienawiści w dyskursie**

Anna Leszczuk-Fiedziukiewicz

<https://orcid.org/0000-0002-8800-2486>

Wydział Prawa

Uniwersytet w Białymstoku

Czy hejt i mowa nienawiści staną się normą? Społeczne uwarunkowania zachowań dewiacyjnych w Internecie

Słowa kluczowe: hejt w Internecie, mowa nienawiści, media i dewiacje, komunikacja społeczna

Key words: hate on the Internet, hate speech, media and deviations, social communication

Wstęp

Pytanie postawione w tytule artykułu – czy hejt i mowa nienawiści staną się normą – jest poniekąd pytaniem o kondycję komunikacji społecznej w Polsce. O nienawiści mówi się w przestrzeni publicznej coraz częściej, dlatego warto zadać pytanie, jakie bodźce i uwarunkowania powodują to zjawisko. Czy są jakieś czynniki społeczne decydujące o jego natężeniu? Internet staje się przedmiotem debat publicznych, które sygnalizują nowe zagrożenia społeczne. Zwraca się uwagę na rosnące uzależnienia od technologii i niebezpieczne treści Internetu (ang. *harmful content*). Oprócz pornografii od niedawna zaczęto do nich zaliczać mowę nienawiści. Lawinowy wzrost liczby tego typu wypowiedzi sprowokował dyskusję medialną o karaniu autorów obraźliwych wpisów i ochronie osób poszkodowanych. Falę oburzenia wywołały również incydenty komentowania śmierci lub samobójstw na stronach Facebooka, dalekie od współczucia i zrozumienia. Zjawisko agresji w Internecie budzi kontrowersje od kilku lat z uwagi na rozprzestrzenianie się, powszechność i przyzwolenie społeczne.

Problem wydaje się kilkuaspektowy. Warto postawić tezę mówiącą o tym, że na wzrost agresji słownej, rozumianej jako zachowanie dewiacyjne, mają wpływ cechy Internetu, nowy stosunek społeczeństwa do norm komunikacyjnych, a także mentalne produkty społeczne (stereotypy i uprzedzenia) oraz procesy psychiczne. Jednym z celów autorki tego artykułu jest przeprowadzenie analizy definicji hejtu i mowy nienawiści, opis istoty zjawiska i mechanizmów psychospołecznych go warunkujących. Do zbadania problemu zostanie wykorzystana analiza dyskursu medialnego dotyczącego hejtu i mowy nienawiści. Pomocna w tym będzie analiza polskich badań opinii publicznej i badań, które skupiają uwagę na konkretnych grupach społecznych, będących ofiarami hejtu. Dokonany też będzie przegląd działań systemu sprawiedliwości związanych

z reagowaniem na tak zwane przestępstwa z nienawiści. Analizie poddane zostaną inicjatywy obywatelskie monitorujące przykłady hejtu i kampanie społeczne reagujące na rozwój tego zjawiska. Za kontekst teoretyczny posłużą koncepcje naukowe z zakresu socjologii dewiacji (dewiacje i patologie, normy społeczne), socjologii mediów (cechy Internetu), kryminologii (przestępstwa z nienawiści) oraz psychologii i psychologii społecznej (agresja, stereotypy i uprzedzenia).

Rozwój badań nad hejtem

Zachowania społeczne nazywane dziś hejtem towarzyszyły ludzkości od wieków i nie wymagały technologii, jaką mamy w laptopie czy smartfonie. Trudno jednoznacznie przyznać, czy hejt jest tylko zjawiskiem językowym, czy stanowi symptom szerszego problemu opisywanego przez ekspertów jako agresja elektroniczna, cyberprzemoc (ang. *cyberbullying*), bullying w cyberprzestrzeni, ponieważ łączy się on także z niejęzykowymi zachowaniami¹.

W polskiej przestrzeni publicznej obecne są różne definicje, oscylujące wokół terminów z językoznawstwa, retoryki, komunikacji społecznej. Definicja Rady Europy mówi, że mowa nienawiści (ang. *hate speech*) polega na używaniu języka w celu rozbudzenia, rozpowszechniania czy usprawiedliwiania nienawiści i dyskryminacji, jak również przemocy wobec konkretnych osób bądź grup osób². Podkreśla się jej kryminogenny potencjał, gdyż akceptacja mowy nienawiści może prowadzić do przestępstw z nienawiści (ang. *hate crimes*). W próbach diagnozy zjawiska pojawiają się pytania o precyzyjne granice, bo jak odróżnić, co jest żartem, choćby mocnym, co jest hejtem, a co już mową nienawiści³? W medialnym dyskursie pojawiają się też synonimy słowa „hejt”, takie jak: „bluzg”, „agresywny wpis”, „nienawistny mem” (nazywany prototypem hejtu) lub „hejterstwo”⁴. Hejtem określa się różne zachowania, postawy i emocje: złośliwość, obrzydzenie, niechęć, zazdrość, pogardę. Hejt to dla niektórych incydentalny obraźliwy komentarz w przestrzeni wirtualnej, dla innych systematyczna czynność obrażania konkretnych grup społecznych. Kryterium liczby wpisów najczęściej nie jest w definicjach uwzględniane. W percepcji internautów jednym z kryterium hejtu jest przekraczanie granic smaku lub granic kultury⁵. Osoby młode, pytane o sens słowa „hejtować”, odpowiadają:

¹ Wyjaśnienie pojęć „bullying” i „cyberbullying” zob. *Definicje*, [online] <<http://www.bullying-andcyber.net/pl/definicje>>, dostęp: 1.09.2016. Portal Bullying & Cyber, na którym znajduje się zakładka *Definicje*, został stworzony na potrzeby projektu „Cyberbullying wśród młodzieży”, koordynowanego przez prof. Jacka Pyżalskiego.

² Definicja pojęcia „mowa nienawiści” zob. *Czym jest mowa nienawiści*, [online] <<http://uprzedz-uprzedzenia.org/czym-jest-mowa-nienawisci-mobile>>, dostęp: 27.08.2016.

³ M. Brzezińska-Waleszczyk, *Hejt to za mało*, „Tygodnik Katolicki” 2015, nr 46, [online] <<https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2015/Przewodnik-Katolicki-46-2015/Spoleczenstwo/Hejt-to-za-malo>>, dostęp: 29.08.2017.

⁴ M. Juza, *Hejterstwo w komunikacji internetowej: charakterystyka zjawiska, przyczyny i sposoby przeciwdziałania*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, nr 25, s. 30.

⁵ M. Sepioło, *Bluzg, Jutub i Hajs*, „Tygodnik Powszechny” 2016, nr 29, s. 14.

to znaczy, że kogoś nienawidzisz, ale tak, żeby inni o tym wiedzieli. Hejter to dla nich osoba uprawiająca hejt, czyli stosująca agresję słowną w różnych miejscach wirtualnego świata⁶.

Sposoby postrzegania zjawiska przez Polaków pokazują badania. W 2007 roku Centrum Badania Opinii Społecznej przygotowało raport na temat społecznej percepcji przemocy werbalnej i mowy nienawiści. Wykazano w nim, że 50% respondentów nie zauważa mowy nienawiści, a jeśli ją dostrzega, to w innych miejscach niż Internet, na murach, w telewizji, prasie. Pytano też o sprawców i ofiary hejtu. Według 49% badanych najbardziej obrażają polscy politycy, a najczęściej obrażanymi są mniejszości seksualne (76% respondentów); innymi powodami obrażania są: kolor skóry (60%), wyznanie religijne (39%), narodowość (36%)⁷. W badaniu *Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych*⁸, przeprowadzonym w 2014 roku, wymieniono siedem grup społecznych najbardziej narażonych na akty mowy nienawiści. Były to mniejszości: 1) żydowska, 2) ukraińska, 3) rosyjska, 4) romska, 5) afrykańska/osób czarnych [nazewnictwo badaczy], 6) muzułmańska, 7) seksualna. Podobną metodę koncentracji na ofiarach wybrali autorzy opracowania z 2015 roku, tworząc mapy stereotypów społecznych i etnicznych w Polsce. Hejt jest tu charakteryzowany za pomocą różnych postaw, takich jak pogarda, obrzydzenie, zazdrość. W interpretacji danych podkreśla się zauważalną kategorię obcości, zapożyczoną z socjologii i psychologii kontaktów międzykulturowych⁹.

Celem badania młodzieży z 2015 roku, zrealizowanego przez Fundację Dzieci Niczyje, była analiza kontaktu z językiem nienawiści i używania go. Wyniki badań jakościowych pokazały, że około 50% badanych spotyka go na co dzień. W wypowiedziach respondentów pojawiają się wątki przyzwolenia na mowę nienawiści wobec homoseksualistów, Romów, Żydów, muzułmanów oraz wobec Afrykanów i Ukraińców¹⁰. Za czynnik sprzyjający takim zachowaniom większość odpowiadających wskazywała anonimowość w Internecie.

O hejt internetowy pytano również niebezpośrednio, próbując dowiedzieć się, co dorośli Polacy myślą o zagrożeniach dotyczących ich dzieci lub wnuki. Centrum Badania Opinii Społecznej w 2015 roku zapytało respondentów, jakich zagrożeń w Sieci się obawiają¹¹. Odpowiedzi: prześladowania, krytyki, hejtu udzieliło tylko 4% respondentów. Najwięcej obaw wzbudzały niebezpieczne kontakty i znajomości (43% badanych). Być może o tak niskim notowaniu hejtu decydowało słabe doświadczenie dorosłych w świecie online albo mocno nagłaśniane w mediach kampanie o pedofilii. Możliwe, że powodem małej świadomości problemu jest nieujawnianie go przez dzieci. Tabu związane

⁶ Tamże.

⁷ M. Feliksiak, *Społeczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści*, Warszawa 2007.

⁸ M. Bilewicz i in., *Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych*, Warszawa 2014.

⁹ R. Kusek, J. Sanerta-Szeliga, *Spoglądając na stereotyp*, Kraków 2014.

¹⁰ J. Włodarczyk, *Mowa nienawiści w internecie w doświadczeniu polskiej młodzieży*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2014, vol. 13, nr 2, s. 125.

¹¹ M. Feliksiak, *Dzieci i młodzież w internecie – korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów*, Warszawa 2015.

z agresją w Internecie istnieje, co potwierdza Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z 2016 roku. Odnotowuje on nie tylko wzrost liczby osób mających kontakt z mową nienawiści, ale stawia diagnozę o „zanurzeniu w mowie nienawiści”¹². Za główne podmioty dotknięte obrażaniem uznano w badaniu: muzułmanów, Romów, Ukraińców, Żydów, lesbijki i feministki. Raport nie odpowiada na pytanie, czy respondenci byli ofiarami hejtu.

Istotnych danych dostarczają badania, których wyniki opublikowano pod tytułem *Wilki i owce w Internecie, czyli raport na temat hejtu wśród młodzieży*¹³, przygotowane w 2016 roku przez organizację Global Dignity pod patronatem Rzecznika Praw Dziecka. Wynika z nich, że skłonność do hejtowania nasila się w liceum, 30% hejterów znalazło się wśród 19-latków, uczniowie gimnazjów stanowią w tej grupie 20%. Młode pokolenie jest świadome mowy nienawiści, bo tylko 5% dzieci nie spotkało się z nią, a 95% miało z nią do czynienia chociaż raz. Do tego 43% osób młodych w wieku od 12 do 24 lat doświadczyło hejtu na sobie, a 20% przyznało się, że jest hejterami. Badania „bycia wilkiem” w Internecie sygnalizują zgodę na dewiację obrażania – wyrażanie własnego zdania jest na tyle ważne, że młodzi ludzie są w stanie zapomnieć o normie społecznej, jaką jest szacunek dla odmiennych opinii innych osób.

Spółeczna reakcja na dewiacyjność hejtu

Do cech dewiacji zalicza się: naruszanie obowiązujących norm, nieszanowanie granic, działania szkodzące godności drugiego człowieka. O tym, czy coś jest dewiacją, decyduje kultura i same społeczeństwo. To ono wyznacza granice zachowań, poddaje stygmatyzacji i sankcjom. Dewiacyjność zjawiska społecznego mierzy się potępieniem i użyciem symbolicznej siły w celu przeciwstawienia się problemowi¹⁴. Hejt stał się dewiacją, ponieważ wzbudza emocje, bulwersuje, ale też aktywizuje, wprowadza nowe rozwiązania. Penalizacja przestępstw z nienawiści w prawie karnym to jedna z takich inicjatyw. Prawo daje sygnał, że są granice krytykowania i ośmieszania w Internecie. Można za to iść do więzienia albo co najmniej zapłacić karę grzywny. Do dziś nie ma doskonałych metod ścigania sprawców, a policji i sądom pomagają: branża informatyczna, środowiska non profit, niekiedy i celebryci.

Reakcje instytucji, organizacji społecznych, pracodawców i przeciętnych internautów to kolejny ważny znak, że źle się dzieje w świecie online. Po licznych atakach na cudzoziemców w Polsce w 2014 roku odbyło się w mediach wiele

¹² *Czy hejt jest rozrywką*, [online] <<http://brpd.gov.pl/aktualnosci/czy-hejt-jest-rozrywka-wyniki-badania-pod-patronatem-rpd>>, dostęp: 28.08.2017.

¹³ *Wilki i owce w Internecie, czyli raport na temat hejtu wśród młodzieży*, [online] <http://brpd.gov.pl/sites/default/files/iqs_raport_z_badania.pdf>, dostęp: 11.09.2017; zob. też *Hejt w sieci: Bywa, że obrażanie to dla młodych rozrywka*, [online] <<http://www.newsweek.pl/polska/spoleczenstwo/hejt-w-sieci-bywa-ze-obrazanie-to-dla-mlodych-rozrywka-raport-rzecznika-praw-dziecka,artykuly,412724,1.html>>, dostęp: 28.08.2017.

¹⁴ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 15.

dyskusji o przyczynach nieuzasadnionych aktów agresji wobec obcokrajowców pochodzących z krajów Bliskiego Wschodu¹⁵. Na zjawisko mowy nienawiści zareagował polski system sprawiedliwości, wprowadzając do przepisów prawnych nową kategorię: przestępstwa z nienawiści. Znaną są one w kryminologii anglosaskiej jako *hate crimes*. W polskim prawie karnym odnoszą się do konkretnych paragrafów kodeksu karnego, wprowadzających odpowiednie kary pozbawienia wolności: Art. 257 k.k. (mówi o znieważeniu), Art. 196 k.k. (dotyczy obrazy uczuć religijnych), Art. 212 k.k. (wiąże się ze zniesławieniem). Rzecznik Praw Obywatelskich zorganizował debatę o hejcie, zapraszając do dyskusji przedstawicieli różnych środowisk. W wielu miejscach Polski odbyły się też lokalne inicjatywy, jak chociażby badania fundacji Wiedza Lokalna i fundacji Humanity in Action Polska¹⁶.

O powadze problemu mówią też kampanie społeczne prowadzone w mediach, przygotowane przez organizacje działające w trzecim sektorze, koncentrujące się na różnych aspektach hejtu. Pierwsza kategoria takich inicjatyw skierowana jest do młodzieży korzystającej z Internetu, czego przykładem są dwie kampanie, „Wyłącz hejt” i „Przytul hejtera”¹⁷. Ich celem jest piętnowanie zachowań w świecie wirtualnym, które obrażają, upokarzają innych ludzi oraz stygmatyzowanie tych, którzy praktykują hejtowanie¹⁸. Druga grupa kampanii odwołuje się do aktywności obywatelskiej, promującej śledzenie stron z agresywnymi wpisami i zachęcającej do oddolnego tworzenia wirtualnych komisariatów. Są to kampanie: „Stop mowie nienawiści”, „Młodzi przeciw nienawiści”, „Sieć tolerancji”, „Hejtstop.pl”¹⁹, „R@cism – Delete”²⁰. Na trzecią grupę składają się inicjatywy, które o hejcie nie mówią bezpośrednio, ponieważ ich zadaniem jest ocieplenie wizerunku grup społecznych, których hejt dotyczy. Są to kampanie obecne w Internecie jeszcze przed tak zwanym kryzysem migracyjnym w 2015 roku, skoncentrowane na cudzoziemcach, którzy postanowili osiedlić się w Polsce. W tej kategorii znajduje się projekt fundacji Integracja Lublin, z myślą przewodnią „Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu”. Za inspirację posłużyły słowa papieża Franciszka, głowy Kościoła katolickiego, wygłoszone z okazji Światowego Dnia Migranta i Uchodźcy: „Migranci i uchodźcy nie są

¹⁵ M. Winiewski i in., *Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*, Warszawa 2017, s. 81–103.

¹⁶ M. Bilewicz, A. Stefaniak, *Polska w ruchu. Eksperti i młodzi liderzy o wielokulturowości, transformacji i aktywizmie*, Warszawa 2014, s. 75–90.

¹⁷ Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę realizowała w Internecie, na kanałach Disney Channel i Disney XD oraz w sieciach kinowych kampanię „Dodaj znajomego”. Szerzej na ten temat zob. *Dodaj znajomego*, [online] <<http://fdds.pl/oferta/dodaj-znajomego>>, dostęp: 30.06.2016.

¹⁸ Więcej na ten temat zob. A. Leszczuk-Fiedziukiewicz, *Między cyberprzemocą a „hejtem”: kampanie społeczne związane z agresją w Internecie*, w: *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, red. E.W. Pływaczewski i in., Warszawa 2017, s. 126–135.

¹⁹ Strona została przygotowana w celu zgłaszania obraźliwych tekstów. Szerzej zob. *Hejtstop*, [online] <<http://hejtstop.pl>>, dostęp: 26.09.2016.

²⁰ Projekt „R@cism – Delete” realizuje stowarzyszenie Nigdy Więcej, które jest członkiem międzynarodowej sieci International Network Against Cyber Hate (INACH). Zob. *R@cism-Delete*, [online] <<http://www.nigdywiecej.org/o-nas/nasze-inicjatywy/racism-delete>>, dostęp: 3.09.2017.

pionkami na szachownicy ludzkości”²¹. Fundacja z Lublina próbuje ocieplić wizerunek migrantów, pokazując ich jako zwyczajnych ludzi zasługujących na godne traktowanie²². W dyskusji nad hejtem głos zabrał też Związek Pracodawców Branży Internetowej (IAB), który w 2012 roku zorganizował projekt nazwany „Komentuj. Nie obrażaj”²³. Autorzy pomysłu twierdzili, że zależy im na zmianie wizerunku Sieci jako medium prowokującego do hejtowania. Akcja miała na celu zachęcanie do reagowania na obraźliwe wpisy. Clou projektu było uruchomienie serwisu KomentujNieObrażaj.pl, który pozwalał internautom na szybką reakcję na wulgarne komentarze pojawiające się na portalach, takich jak: Gazeta.pl, Onet.pl, Wp.pl, o2.pl i Nasza Klasa²⁴.

Dowodem na to, że zjawisko wywołuje krytykę różnych środowisk, także artystycznych, jest głos piosenkarki Marii Peszek. W 2016 roku na swojej płycie *Karabin* umieściła piosenkę zatytułowaną *Modern Holocaust*, opisując w niej „hejt nasz polski powszechny”. Wzbudzające najwięcej kontrowersji są pierwsze wersy piosenki, gdzie M. Peszek porównuje hejt internetowy do Holocaustu. Dziennikarzowi regionalnej gazety Peszek wyjaśniała: „Zabijać można też słowem i to się dzieje w Internecie, ale także w przestrzeni publicznej”²⁵. W radiu TOK FM, na pytanie prowadzącego, czy nie przesadziła z porównaniem hejtu w Internecie do masowego ludobójstwa, odpowiedziała: „Nie. Wszystkie najstraszliwsze zbrodnie wobec ludzkości zaczynały się od słów”²⁶. Tym samym piosenkarka weszła w rolę komentatora życia społecznego, prowokując do myślenia o zachowaniach w Sieci. Jednocześnie przekroczyła granicę normy kulturowej związanej z poważną narracją o Holokauście, co oburzyło niektóre środowiska konserwatywne. Także celebryci i osoby rozpoznawane z mediów

²¹ Franciszek, „Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu”. *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2014*, [online] <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/migranci2014_05082013.html>, dostęp: 3.09.2017. W kampanii „Bo byłem przybyszem” organizacja Integracja Lublin prezentuje zdjęcia cudzoziemców podpisane ich imionami, z podaniem kraju pochodzenia. Odwołuje się do Ewangelii i zobowiązań moralnych chrześcijan. Zob. zakładka *Billboardy* na stronie: *Bo byłem przybyszem*, [online] <<http://www.integracja.lublin.pl/?module=Album&action=ShowAlbum§ionId=26>>, dostęp: 7.09.2017.

²² „Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu” – orędzie na 100. Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy, [online] <<https://ekai.pl/dokumenty/migranci-i-uchodzy-kul-lepszemu-swiatu-oredzie-na-100-swiatowy-dzien-migranta-i-uchodzy>>, dostęp: 3.09.2017.

²³ *Komentuj. Nie obrażaj. Branża internetowa uruchamia akcję społeczną poświęconą kulturze obecności w sieci*, [online] <<http://www.komentujnieobrazaj.pl/aktualnosci/komentuj-nie-obrazaj-branża-internetowa-uruchamia-akcję-społeczna-poswiecona-kulturze-obecnosci-w-sieci>>, dostęp: 3.09.2017; zob. też *Komentuj. Nie obrażaj – głos branży internetowej*, <<https://iab.org.pl/aktualnosci/komentuj-nie-obrazaj-glos-branzy-internetowej>>, dostęp: 3.09.2017.

²⁴ *Obrażamy w internecie mniej, niż nam się wydaje. Badanie IAB Polska: Internetowa kultura obrażania?*, [online] <<https://iab.org.pl/badania-i-publikacje/raport-internetowa-kultura-obrazania>>, dostęp: 11.05.2017; K. Krejtz, *Internetowa kultura obrażania?*, [online] <www.komentujnieobrazaj.pl>, dostęp: 11.05.2017.

²⁵ *To, co okrutne, też zaczyna się od słów – rozmowa z Marią Peszek*, „Głos Wielkopolski” 2016, wyd. z 5 marca, [online] <<http://www.gloswielkopolski.pl/kultura/a/to-co-okrutne-tez-zaczyna-sie-od-slow-rozmowa-z-maria-peszek,9468317/2>>, dostęp: 6.09.2017.

²⁶ *Peszek o „Modern Holocaust”: Nie przesadziłam. Jestem przerażona. Dobrałam słowa adekwatne*, [online] <<http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,19786271,peszek-o-modern-holocaust-nie-przesadzilam-ze-slowami-jestem.html>>, dostęp: 6.09.2017.

staraly się zwrócić uwagę na problem rosnącej agresji w Internecie. Zrobiła to Omena Mensah, zrobił Jarosław Kuźniar, dziennikarze stacji TVN, którzy wzięli udział w kampaniach sprzeciwiających się hejtowi. Dorota Rabczewska (Doda), na jednej z gali wręczania nagród w 2018 roku, ośmieszyła hejtujących, mówiąc, że robią to z braku pasji i zajęć.

Próby wyjaśnienia agresji w Internecie – zobojętnienie, zazdrość czy sadyzm?

O samej agresji powiedziano już dużo, chociaż wyjaśnienia psychospołeczne i filozoficzne nie dają jednoznacznych odpowiedzi na pytanie, czy ludzie zachowują się w Internecie bardziej agresywnie niż w rzeczywistości. Trudne do naukowej analizy są wpisy internautów pod informacjami o śmierci konkretnych osób, świadczące o braku empatii i okrucieństwie autorów. Jak inaczej można nazwać komentarze: „Fajnie, że zdechła, ma za swoje” lub „Widocznie zasłużyła na śmierć”, które pojawiły się na Facebooku w 2015 roku pod informacją o śmierci 27-letniej Martyny Ciechanowskiej, popularnej modowej blogerki, znanej jako Maddinka, wielokrotnie cytowane przez kobiece portale internetowe Party.pl i Plotek.pl?²⁷ Jak można skomentować wpis pod informacją o śmierci 10-latka, syna popularnego dziennikarza: „Należało mu się” albo mem wyśmiewający stratę dziecka?²⁸ Jak zakwalifikować komentarze młodych internautów, którzy w 2015 roku, po samobójstwie 14-letniego Dominika Szymańskiego z Bieżynia (po fali nękania go przez rówieśników w szkole), stworzyli stronę na Facebooku „Dominik Szymański, dobrze, że zdechł” i pisali: „Szkoda, bo nie ma kogo gnoić”, „Wyglądał jak pedał”, „Był słaby, to nie szkoda”²⁹? Sami prokuratorzy badający przypadek hejtu po śmierci Dominika Szymańskiego nie potrafili znaleźć słów na określenie postawy dzieci komentujących samobójstwo kolegi, próbując diagnozować to jako zwyrodnienie. Powyższe komentarze stają się pretekstem do postawienia pytań o konsekwencje komunikacji internetowej. Czy Internet odsłania najbardziej ciemną stronę ludzkiej natury? Neutralizuje postrzeganie swoich dewiacji?

²⁷ Maddinka nie żyje, fani w żałobie, [online] <<http://www.plotek.pl/plotek/1,78649,18325882,maddinka-nie-zyje-a-w-komentarzach-ludzkie-bagno-w-koncu.html>>, dostęp: 28.08.2017; Nie żyje blogerka Maddinka. Internauci: Zasłużyła na śmierć! Głos zabrała Korwin-Piotrowska, [online] <<http://party.pl/newsy/blogerka-maddinka-nie-zyje-81991-r1>>, dostęp: 28.08.2017.

²⁸ Internauta zażartował ze śmierci syna Chajzera. Ostra reakcja dziennikarza, [online] <<https://www.wprost.pl/kraj/10060573/Internauta-zazartowal-ze-smierci-syna-Chajzera-Ostra-reakcja-dziennikarza.html>>, dostęp: 14.09.2017.

²⁹ M. Brzezińska-Waleszczyk, dz. cyt.; Jednego w rurkach mniej. Szydercze profile i agresja wobec 14-latka, który popełnił samobójstwo, [online] <<http://www.tvp.info/20712085/jednego-w-rurkach-mniej-szydercze-profile-i-agresja-wobec-14latka-ktory-popelnil-samobojstwo>>, dostęp: 14.09.2017; D. Majewska, W sieci fala nienawiści po śmierci Dominika. Powstaje masa fanpage'y. „Dobrze, że zdechł”, [online] <<http://natemat.pl/147427,w-sieci-fala-nienawisci-po-smierci-dominika-dobrze-ze-zdechl>>, dostęp: 14.09.2017.

Eksperci opisujący rozwój mediów w Polsce twierdzą, że Internet przyniósł przemiany komunikacyjne polegające na powiększaniu społecznej łączności, oferujące ludziom nowy rodzaj styczności psychicznej i możliwości budowania i podtrzymywania więzi na odległość³⁰. Życie publiczne, dziennikarstwo i polityka, rozrywka, sport, a także życie religijne mają swoje przestrzenie w Internecie, co potwierdza mieszanie się światów wirtualnego (online) i realnego (offline)³¹. Jednak pozwalanie sobie i innym na obraźliwe i agresywne wpisy to nowa jakość zachowań internetowych. Jednym z wielu wyjaśnień wzrostu nienawistnych zachowań może być koncepcja Leonarda Berkowitza wiążąca agresję z frustracją³². Zdaniem pedagogów młodzi internauci chowają swoją wściekłość na rzeczywistość i „cicho wchodzi” w cyberprzemoc³³. Diagnozowany wzrost depresji i zaburzeń lękowych dzieci, objawiający się negatywnym myśleniem o świecie³⁴, potwierdza hipotezę, że rozwój technologiczny nie idzie w parze z emocjonalną dojrzałością młodych ludzi. Psychologowie alarmują o wzroście narcyzmu, rozumianego jako niezdolność do budowania relacji, związanego z osobowością narcystyczną³⁵. Przemiany cywilizacyjne i wymagania kulturowe stawiane przed młodymi ludźmi (kariera, sukces, prestiż społeczny) mogą powodować u osób z niską samooceną (lub tak zwaną prężnością psychiczną) zaburzone postawy. Jedną z nich można nazwać syndromem kobiety zazdrosnej. Wzory relacji między kobietami, kształtowane przez przekazy w tak zwanej prasie kolorowej, budowane są na bazie rywalizacji, kobiety są tam porównywane z innymi kobietami ze względu na walory fizyczne i zaczynają traktować siebie jak rywalki. Rafał Natorski, nie popierając tego poważnymi badaniami, twierdzi, że syndrom zazdrości widać w internetowych zachowaniach wobec koleżanek, a zwłaszcza w rozsyłaniu upokarzających zdjęć i filmów, wulgarnych wyzwiskach i komentarzach na temat celebrytek³⁶. Niektóre internautki anonimowo odkrywają swoje motywacje, pisząc:

[...] po prostu wkurza mnie, gdy czytam, że Anna Lewandowska lata na zakupie helikopterem albo Małgorzata Socha kupuje wózek za kilkanaście tysięcy. Ktoś może powiedzieć, że wynika to z zazdrości. Być może, ale wydaje mi się, że w tak biednym kraju jak Polska nie powinno się przechwalać bogactwem. Może mój komentarz nic nie zmieni, ale chociaż ja poczuć się lepiej³⁷.

³⁰ M. Sokołowski, *Nowe media: konwergencja technologiczna i rozszerzenie praktyk komunikacyjnych*, w: *Nowe media i wyzwania współczesności*, red. M. Sokołowski, Toruń 2013, s. 7.

³¹ S. Burell, *Przejść z online do offline*, [online] <<http://www.institutobywatelski.pl/5630/lupa-institutu/przejsc-z-online-do-offline>>, dostęp: 7.09.2016.

³² L. Berkowitz, *The Concept of Aggressive Drive: Some Additional Considerations*, „Advances in Experimental Social Psychology” 1965, vol. 2, s. 301–329.

³³ A. Kula, *Po drugiej stronie lustra*, „Tygodnik Powszechny” 2016, nr 29, s. 17.

³⁴ A. Morawska, *Twarze depresji*, Warszawa 2015, s. 401–417; A. Seredyńska, *Od zaburzeń zachowania do zaburzeń osobowości*, Kraków 2015, s. 57; J. Stirling, J. Hellewell, *Psychopatologia*, tłum. M. Trzebiatowska, Gdańsk 2005, s. 84.

³⁵ Ch. Lasch, *Kultura narcyzmu. Amerykańskie życie w czasach malejących oczekiwań*, tłum. G. Ptaszek, A. Skrzypek, Warszawa 2015, s. 76; A. Seredyńska, dz. cyt., s. 126.

³⁶ R. Natorski, *Dlaczego kobiety hejtują*, [online] <<https://kobieta.wp.pl/dlaczego-kobiety-hejtuja-5982766377022593a>>, dostęp: 28.08.2017.

³⁷ Tamże.

W powyżej przytoczonym wpisie zauważa się motyw kompensacji nastroju, uwarunkowany poziomem zamożności. Inna postawa, zdiagnozowana wśród internautów w Kanadzie, wiąże się z „sadystycznym rysem osobowości”³⁸. Spotykana jest u ludzi, którzy dzięki Internetowi odczuwają przyjemność w sprawianiu przykrości innym, a nawet traktowaniu jej jako formy rozrywki. Nie ma jednak rzetelnych badań potwierdzających hipotezę, że internetowi hejterzy w Polsce obrażają innych ludzi ze względu na okrucieństwo lub psychopatię. Mimo to trop związany z zaburzeniami osobowości pomaga zrozumieć, że Internet pozwala na aktywność, której nie cenzuruje żaden elektroniczny psychiatra. Społeczne przyzwolenie na hejt można z kolei wyjaśnić zjawiskiem desensytyzacji, rozpoznany w latach osiemdziesiątych XX wieku przez amerykańskich psychologów, mówiących o zobojętnieniu na przemoc wskutek oglądania jej w telewizji lub grach komputerowych. Badacze stwierdzili, że wśród internautów wytwarza się zależność: im częstszy kontakt z hejtem, tym większe z nim oswojenie, a w konsekwencji niepostrzeganie go jako problemu³⁹. Wiązać się z tym może neutralizowanie odpowiedzialności i myślenie, że wszyscy tak robią. Na pytanie, jak rodzi się hejt, 66% polskich internautów odpowiedziało „niewinnie, od chęci wyrażenia swojej opinii”. Co druga osoba z tej grupy twierdziła, że hejtuje, gdy nie zgadza się z poglądami autorami wpisu, a co dziesiąty przyznał się, że „hejtuje, bo lubi”. Agresja słowna jest tu łączona z psychologicznym stanem internauty, który odczuwa przyjemność z bycia osobą złośliwą.

Wpływ stereotypów kulturowych i aktywności mediów na rozwój hejtu

Obok właściwości Internetu i kondycji psychologicznej internautów warto zwrócić uwagę na procesy społeczne warunkujące agresję w rzeczywistości wirtualnej. Systemy światopoglądowe wytworzone w rodzinie będą miały niebagatelny wpływ na stereotypowy stosunek do innych. Zachowania rówieśników, przyjaciół i znajomych mogą być wzorcowe, a moda, rozumiana jako przyzwolenie na atakowanie konkretnych grup, może sprzyjać stosowaniu pogardliwych komentarzy. Wreszcie dynamiczne zmiany społeczne i kontakt z różnorodnością poglądów, zachowań i stylów życia (również dostępnych za pomocą mediów elektronicznych) zmieniają optykę społeczną, mogą otwierać na inność, ale mogą też blokować jej akceptację. Zdaniem niektórych obserwatorów ze środowiska organizacji non profit rozwój hejtu w polskiej Sieci warunkują uprzedzenia społeczne. Jego pojawieniu się sprzyjają takie czynniki, jak: strach przed innym i innością kulturową, brak wiedzy o grupach określanych jako obce, poczucie zagrożenia, rywalizacja o zasoby (realne lub symboliczne) i frustracja/agresja zasilana poczuciem krzywdy⁴⁰. Czy to oznacza, że agresja

³⁸ Tamże.

³⁹ M. Bilewicz i in., dz. cyt., s. 5; M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2010, s. 84–85.

⁴⁰ *Czym jest mowa nienawiści*, [online] <www.uprzedzuprzedzenia.org>, dostęp: 27.08.2016.

kumulowana w słowach, jak mówi jedna z koncepcji stereotypów językowych, jest formą kanalizacji agresji, formą nieuświadomianej czynności zastępczej? Jeśli przyjmiemy, że obraźliwe posty dają upust szeroko rozumianej niechęci lub frustracji, oznacza to, że diagnoza kondycji psychicznej internautów maluje się w ciemnych kolorach. Smutne z tego punktu widzenia są wyniki badań Bogdana Wojciszke i Wojciecha Baryły, diagnozujących kulturę narzekania. Według przywołanych badaczy „[...] w polskiej kulturze wypada źle mówić i myśleć o świecie, innych osobach i sobie samym, a normą jest spostrzeganie niesprawiedliwości otaczającego nas świata”⁴¹. Stwierdzenie to sygnalizuje kulturowe podłoże hejtu, zbudowane tak na charakterze narodowym Polaków, jak i tendencji do niezadowolenia.

Pojawienie się hejtu w przestrzeni publicznej potwierdza złożoność społecznej funkcji mediów. Ich ludyczna rola spotyka nowe formy wyrazu w technologii Web 2.0, dzięki niej każdy internauta może stworzyć memy⁴², demotywatory, własne materiały i umieścić je w Sieci⁴³. Media, chcąc nie chcąc, same są nośnikiem mowy nienawiści. Mogą ją prowokować, stymulować przez tytuły artykułów i nagłówków, przyciągając uwagę do polityki lub świata show-biznesu. To nie powinno dziwić w przypadku tabloidów, co jest typową cechą klasycznego „żółtego dziennikarstwa”, mającego swoją tradycję w Stanach Zjednoczonych. Jednak również opiniotwórcze dzienniki i tygodniki zaniżają poziom wcześniej ambitnych treści, urozmaicają informacje sensacyjnymi wątkami, trywializują lub wyolbrzymiają fakty, kreują wydarzenia medialne, często poszukując inspiracji w Sieci, cytując treści zamieszczone przez użytkowników w mediach społecznościowych (ang. *user-generated content*, UGC)⁴⁴. Do tego przekraczanie granic (gatunkowych, estetycznych) staje się cechą szczególnie przez media promowaną. Zwiększanie zainteresowania odbiorców poprzez tabloidyzację jest trendem obecnym w polskich mediach od kilku lat. Z jednej strony nadawcy medialni mówią o tworzeniu oferty odpowiadającej oczekiwaniom odbiorcy (symbolizowanej przez tak zwane słupki oglądalności). Z drugiej – krytycy stawiają zarzuty o banalizację treści, dominację elementów rozrywkowych, a inni stawiają ostrą diagnozę upadku dziennikarstwa informacyjnego dzięki pojawieniu się takich zjawisk, jak infotainment czy *fake news*.

Duże znaczenie w karmieniu wyobraźni społecznej mają medialne wizjerunki, czego przykładem są obrazy terrorystów dokonujących przez ostatnie lata w Europie wielu ataków w imię „świętej wojny”. Fobia społeczna związana

⁴¹ Prymat głupoty nad refleksją? W Polsce wypada się oburzać, [online] <<http://www.polskie-radio.pl/9/302/Artykul/843986,Prymat-glupoty-nad-refleksja-W-Polsce-wypada-sie-oburzac>>, dostęp: 5.09.2017.

⁴² J. Nowak, *Memy internetowe: teksty (cyfrowej) kultury językiem krytyki społecznej*, w: *Współczesne media. Język mediów*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2013, s. 239–256.

⁴³ M. Piotrowski, *Sieć 2.0 i Kultura 2.0 – specyfikacja nowego podejścia do komunikacji w Internecie*, w: *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, red. M. Wawrzak-Chodaczek, Toruń 2008, s. 87; M. Ostrowski, *Studia o mediach, kulturze i komunikacji*, Łódź 2016, s. 56.

⁴⁴ P. Wiczorek, *Nieuchronność newsa w czasach internetu*, w: *Media informacyjne*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, t. 2, Lublin 2016, s. 31; G. Ptaszek, *Czy internet niszczy kulturę informacji? Media społecznościowe jako źródło wiedzy o faktach i zdarzeniach*, w: *Media informacyjne*, s. 111.

z organizacją o nazwie Państwo Islamskie ma swoje podłoże w faktycznych wydarzeniach, nagłaśnianych i komentowanych w mediach, kiedy to zamachowcy wykrzykiwali „to dla Allaha” albo „Allah jest wielki”. Dochodzą do tego debaty o terroryzmie, często upolitycznione, skupiające uwagę na migrujących do Europy wyznawcach islamu, będących potencjalnymi zamachowcami i krzewicielami swojej religii. Skojarzenie to jest utrwalane przez przekazy polskiego rządu, który od 2015 roku wyraźnie i konsekwentnie odcina się od przyjęcia uchodźców do Polski, wbrew presji Unii Europejskiej, tłumacząc to zapewnieniem bezpieczeństwa obywatelom naszego kraju. Silna stereotypizacja muzułmanina jako terrorysty odnosi skutek w postaci przeniesienia negatywnych cech na wszystkich członków danej populacji; o tym mechanizmie pisał kilka dekad temu znawca stereotypów, Walter Lippmann⁴⁵. Upředzenia tworzymy, jak wiadomo z socjologii, wskutek nieznamomości przedstawicieli innych grup i na podstawie uproszczonych treści pochodzących z mediów informacyjnych. Ludzie boją się tego, czego nie znają lub czego nie rozumieją. Wyobrażone grupy są wtedy pokłosiem wirtualnych przedstawię i dochodzi do wystąpienia paniki moralnej wykreowanej przez media, którą opisał Stanley Cohen⁴⁶. Wizerunki ukształtowane z upředzeń i stereotypów, wyhodowane z resentymentów i żali łatwo wykorzystać w sferze publicznej. Łatwo przywołać je w różnych politycznych sporach. Obiektywnie patrząc, przecież nie wszyscy mieszkańcy Maroka czy Nigerii to potencjalni gwałciciele z Rimini i nie wszyscy wyznawcy islamu są bojownikami dżihadu. Być może rację ma Edyta Pałuszyńska, gdy twierdzi, że tematy tabu przynoszą niespodziewane reakcje społeczne, ponieważ „[...] zakaz mówienia skutkuje ubóstwem lub brakiem konwencji komunikacyjnych”⁴⁷. Ani politycy, ani inne elity nie rozmawiają o źródłach niechęci do migrantów i uchodźców.

Warto pamiętać o wieloprzyczynowości zjawisk społecznych. Nie tylko Internet jako medium jest odpowiedzialny za hejt, nie tylko sfrustrowani, nietolerancyjni Polacy są winni niechęci wobec wyznawców islamu. Wiele zjawisk nakłada się na siebie. Arabska wiosna, kryzys migracyjny, podzielona światopoglądowo Europa, ataki terrorystyczne – wszystko to może prowadzić do utrwalania się w masowej wyobraźni stereotypu uchodźcy, stojącego się łatwym obiektem agresji⁴⁸. Pokazywanie w mediach wizerunków określonych grup w ideologiczny sposób może doprowadzać do skrajnych reakcji społecznych, zależnych od wykształcenia, miejsca zamieszkania, sytuacji ekonomicznej, światopoglądu, stopnia religijności itp. Tylko krytyczna analiza zjawisk, oparta

⁴⁵ Zob. *Stereotyp* [hasło], w: *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 202.

⁴⁶ „Panika moralna” to określenie z pogranicza socjologii mediów, dewiacji i kryminologii, określające publiczne i polityczne reakcje wobec mniejszości lub marginalizowanych grup, które są przedstawiane jako zagrożenie wspólnych wartości i interesów. Pojęcie to zostało użyte w brytyjskiej socjologii w latach siedemdziesiątych XX wieku, po publikacji książki Stanleya Cohena *Folk Devils and Moral Panics*. Zob. Y. Jewkes, *Medialny obraz przestępczości*, tłum. E. Magiera, Kraków 2010, s. 66–67.

⁴⁷ E. Pałuszyńska, Łamanie tabu w dyskursie publicznym, w: *Tabu w procesie globalizacji kultury*, red. A. Małyska, K. Sobstyl, Lublin 2016, s. 120.

⁴⁸ Tamże.

na wielu źródłach, może ustrzec przed nieracjonalną stygmatyzacją osób, które należą do tak zwanych nie lubianych grup, jak chociażby migranci niebędący wyznawcami islamu lub muzułmanie nigdy niewalczący dla ISIS.

Między brakiem potępienia a syndromem hejtujących polityków – próby narracji społecznej o źródłach hejtu

„Dewiacja” rozumiana jest jako przekraczanie norm lub naruszenie wartości, akceptowanych i wskazywanych jako powinnościowe w danym społeczeństwie⁴⁹. Znana koncepcja dewiacji jako aktu wyboru⁵⁰ (znana w kryminologii i psychiatrii) zakłada, że zachowanie dewiacyjne szkodzące innym ludziom wymaga reakcji społecznej lub interwencji konkretnych służb. Mimo rozwijającego się dyskursu o nowej odmianie agresji słabo widoczne są znaki potępienia hejtu w życiu publicznym. Apele prezydenta o zgodę społeczną bywają patetyczne i są wypowiedziane głównie przy okazji świąt państwowych, na przykład 3 maja czy 11 listopada. Słysz się także apele liderów Kościoła katolickiego, ale bardzo rzadko, przy okazji ważnych świąt religijnych. Pierwszym z hierarchów kościelnych, który użył po raz pierwszy słowa „hejt”, był arcybiskup diecezji warszawskiej kard. Kazimierz Nycz. W przemówieniu przygotowanym do wiernych z okazji rozpoczęcia Wielkiego Postu w lutym 2017 roku zachęcał do „[...] praktykowania postu od hejtu”. Mówił językiem dosadnym, odwołując się do rzeczywistości wirtualnej: „Wiele jest w naszym życiu publicznym słów, które niebezpiecznie ocierają się o nienawiść, jak wiele pogardy dla drugiego człowieka. Ileż jadu sączy się na internetowych forach”⁵¹. Innym krokiem było opracowanie zatytułowane *Katolik wobec mowy nienawiści*⁵², w którym sygnalizowano pojawianie się agresywnych wpisów pod artykułami o tematyce chrześcijańskiej dotyczącymi aborcji, antykoncepcji, eutanazji i *in vitro*, tematów wzbudzających kontrowersje z uwagi na tradycyjne nauczanie Kościoła.

Przypadki powielania i cytowania złośliwych wypowiedzi internautów stały się pretekstem do apelu o postawienie granicy w nienawistnych komentarzach przez osoby publiczne, znane z kultury popularnej. Tak zrobiła dziennikarka Karolina Korwin-Piotrowska po śmierci blogerki Maddinki i Adam Nergal po śmierci znanego dziennikarza Grzegorza Miecugowa. Czasem reagować na hejt w Internecie próbowali sami poszkodowani, jak chociażby Ewa Chodakowska, popularna trenerka fitness. Na jej profilu na Facebooku zarzucono jej, że z okazji Wielkanocy umieściła katolickie życzenia ze słowami Jana Pawła II i opublikowała zdjęcie, na którym ma naszyjnik z krzyżykiem. Na te komentarze

⁴⁹ I. Pospiszyl, dz. cyt., s. 15.

⁵⁰ Tamże, s. 48.

⁵¹ *Post od hejtu, modlitwa za młodych, jałmużna dla uchodźców. Kard. Nycz na Wielki Post, List pasterski 27.02.2017 r.*, [online] <<http://archwva.pl/aktualnosci/post-od-hejtu-modlitwa-zamlodych-jalmuzna-dla-uchodzcow-kard-nycz-na-wielki-post-2>>, dostęp: 14.09.2017.

⁵² A. Petrowa-Wasilewicz, *Katolik wobec mowy nienawiści*, [online] <<https://ekai.pl/katolik-wobec-mowy-nienawisci>>, dostęp: 28.08.2017.

odpowiadała, że jest katoliczką i opowiada się za określonymi wartościami. Inną formę reakcji zastosowali katolicycy dziennikarze, gdy pojawiły się agresywne wpisy krytykujące Olę Tokarczuk za antypolskość w jej nowej powieści *Księgi Jakubowe*. Zaapelowali o zachowanie umiaru w komentowaniu działań innych ludzi i bycie odpowiedzialnym za słowa: „[...] nie możemy pozwolić sobie na to, by w imię wyznawanych zasad oczy przysłała nam ta sama nienawiść, z którą chcemy walczyć”⁵³.

Jak pokazuje historia kultury, ustalanie norm i reguł postępowania od wieków należało do środowisk elitarnych, posiadających realną lub symboliczną władzę. Jednak czy faktycznie starają się one określać normy komunikacji publicznej? A może im przeczą? Od kilku lat politycy startujący w kampaniach wyborczych rezygnują z argumentów merytorycznych, żonglując kiczem rodem z kultury popularnej⁵⁴, co skutkuje osiągnięciem poziomu tabloidyżacji i banalizacji godnym odnotowania w podręcznikach komunikacji społecznej. Wykorzystują Internet do konfliktów międzypartyjnych, co jest określane mianem „internetyzacji polityki”⁵⁵. Bulwersują tym opinię publiczną, która coraz częściej jest świadoma korzystania z usług trolli w kampaniach wyborczych. Można mówić o zauważalnym w mediach syndromie hejtujących polityków. Informacje lub komentarze opublikowane w mediach społecznościowych (na przykład na Twitterze czy Facebooku) dalekie są od języka kurtuazji i elegancji, brak im poprawnej polszczyzny, a ironia, cięte riposty i drwina to typowe metody komunikacji. Można byłoby oczekiwać, że wpisy te będą ośmieszane w tradycyjnych mediach, jednak są tam udostępniane jako ważne źródło informacji. Przerzucanie piłeczki, kto używa mowy nienawiści, a kto mowy niechęci, kto prowadzi „przemysł pogardy”, pokazują, jak mało odpowiedzialne postawy cechują polityków w Polsce. Medioznawcy od pewnego już czasu mówią o zjawisku brutalizacji języka publicznego. Ich tezy są niepokojące, zwłaszcza że cytaty z Internetu przechodzą do głównego nurtu komunikacji społecznej. Może to prowadzić do większej wulgaryzacji języka i zaniku wrażliwości na etyczny wymiar komunikacji.

Internet jako pole ścierania się cyberawanturników i cyberobywateli

Raport informatyków CERT Orange Polska nie pozostawia złudzeń, wśród 17 tysięcy incydentów związanych z bezpieczeństwem Internetu zdiagnozowanych w 2016 roku hejt rozumiany jako obraźliwe treści stanowił 40% przypadków⁵⁶.

⁵³ M. Brzezińska-Waleszczyk, dz. cyt.

⁵⁴ A. Warzecha, *Polityczna maskarada w sieci*, [online] <<http://www.proto.pl/artykuly/info?itemId=101391>>, dostęp: 24.09.2012.

⁵⁵ M. Brzezińska-Waleszczyk, dz. cyt.

⁵⁶ *Obrażliwe treści i ataki hejterskie największymi zagrożeniami w polskim internecie*, [online] <<http://www.wirtualnemedia.pl/artukul/obrazliwe-tresci-hejt-i-ataki-hakerskie-w-polskim-internecie>>, dostęp: 28.08.2017.

Między okrutnymi wpisami młodych internautów a ciętymi ripostami polityków na Twitterze i Facebooku brakuje rzetelnych dyskusji o źródłach hejtu w społeczeństwie. W nielicznych przypadkach nękania dzieci i młodzieży albo prób samobójczych spowodowanych aktywnością w Sieci policjanci i pedagodzy zauważają problem i w sposób emocjonalny omawiają go w mediach. Wówczas uwaga koncentruje się albo na ściganiu za przestępstwa z nienawiści, albo na blokowaniu stron w Internecie, co z kolei rodzi kolejne problemy podnoszone przez ruch hakerski i zwolenników wolności słowa.

Przedstawione powyżej kampanie i inicjatywy społeczne są przykładem reagowania niektórych środowisk na hejt w cyberprzestrzeni, ale ich wadą jest to, że przynoszą niepełną diagnozę zjawiska i skierowane są do małej grupy odbiorców. Zauważalny jest brak poważnej narracji o problemie, a zwłaszcza o jego przyczynach i uwarunkowaniach. Chociaż warto odnotowania są pojedyncze lub lokalne inicjatywy⁵⁷, to brakuje globalnej współpracy w ramach normalizacji języka debaty publicznej, promocji życzliwości w codziennej komunikacji i przypominania o normie społecznej, jaką jest kulturalne prowadzenie sporów czy okazywanie szacunku wobec różniących się poglądów innych ludzi. Hejt, jako zjawisko wynikające z interaktywności mediów, bywa krytykowany za tworzenie kultury strachu. Sceptycy widzą zagrożenie w internautach wpisujących negatywne komentarze w mediach społecznościowych, straszących zalewem uchodźców czy wzrostem terroryzmu. Hejt, jako sposób wyrażania poglądów i etykietowania innych ludzi, staje się dla nich symptomem wzrostu brutalizacji życia społecznego, co da się potwierdzić wzrostem liczby postępowań sądowych w sprawach o zniesławienie lub znieważenie. Wirtualna agresja może być wykorzystana do inicjowania protestów, demonstracji ulicznych, może wyjść poza konwencjonalne ramy Internetu. Niektórzy komentatorzy wykorzystują wątek hejtu do prognozowania wzrostu popularności nacjonalizmu i neofaszyzmu w Polsce. To prawda, że Internet zmienił już dawno reguły komunikacji społecznej, jednak w połączeniu z niską kulturą osobistą i zatarciem etycznych granic może doprowadzać do osobistych traum i tragedii. Do tego nienawiść, czy jak chcą niektórzy, niechęć i pogarda wobec określonych grup, może mieć niebagatelny wpływ na eskalację nastrojów społecznych.

Podsumowanie

Hejt jako zjawisko społeczne może być efektem przemian technologicznych i kumulacji unikatowych cech Internetu. Może być też skutkiem dynamicznych przemian społecznych i komunikacyjnych w polskim społeczeństwie. Agresja językowa i przemoc psychiczna to zjawiska znane od wieków. Osobliwością Internetu jest to, że – patrząc z jednej strony – umożliwia interaktywność i dzięki technologii Web 2.0 posiada potencjał demokratycznej twórczości.

⁵⁷ B. Łaciak, *Życzliwość*, w: *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, red. M. Bogunia-Borowska, Kraków 2015, s. 364–380.

Z drugiej strony ułatwia komunikację frustratom i innym cyberawanturnikom⁵⁸, którzy z różnych powodów nie wyrażają swoich poglądów w „realu”, nie pójda w proteście ulicznym, nie zaangażują się w rozwiązywanie problemów. Chowanie się za nickiem i ekranem traktują oni jako alibi lub mechanizm obronny. Ograniczeniem awantur zajmuje się więc administrator strony internetowej. To on pełni rolę cenzora i gatekeepera, który wpuszcza do Sieci aktywnych rozmówców. Także od jego empatii, kultury osobistej i standardów moralnych będzie zależała jakość komunikacji w Internecie.

Wysoki wskaźnik kontaktu Polaków z hejtem prowadzi do poszukiwania nowych metod radzenia sobie z patologiczną kulturą w Sieci. Dosyć dużo mówi się o potrzebie uporządkowania zachowań dewiacyjnych związanych z trollingiem i hejtingiem. Wzorem innych krajów także w Polsce funkcjonują netykiety, synonimy szansy na wprowadzenie norm komunikacyjnych w świecie wirtualnym, jednak są one łamane przez tych, którzy chcą wzniecić pożar. Z kolei cenzura treści w Internecie, mimo postulatów zwolenników radykalnej walki z hejterami, staje się problematyczna z uwagi na silne akcentowanie wolności jako wartości cenionej w demokracji. W czasach demokracji postulującej ochronę praw człowieka, w dobie udogodnień technologicznych i rozwoju materialnego dobrobytu Internet stał się miejscem licznych dewiacji. Kiedyś system, a dziś pojedynczy ludzie dają upust swoim negatywnym emocjom, lekceważąc konwenanse. Szkoda, że hejt jest dzielony na lewicowy i prawicowy, konserwatywny i liberalny, szkoda, że jego analiza różni badaczy i komentatorów. Jak pokazują badania, pozorna anonimowość sprzyja ujawnianiu się atawistycznych instynktów, demokratyzacja Internetu może hamować empatię i wrażliwość. Te kwestie wymagają analiz w kolejnych etapach badań nad tym destrukcyjnym zjawiskiem. Jego rosnąca popularność, a zwłaszcza zdiagnozowana zgoda młodego pokolenia na hejt, jest pretekstem, by na nowo powtórzyć ważne pytania o wpływ właściwości mediów na zachowania społeczne.

Bibliografia

- Berkowitz L., *The Concept of Aggressive Drive: Some Additional Considerations*, „Advances in Experimental Social Psychology” 1965, vol. 2.
- Bilewicz M., Stefaniak A., *Polska w ruchu. Eksperci i młodzi liderzy o wielokulturowości, transformacji i aktywizmie*, Warszawa 2014.
- Bilewicz M. i in., *Mowa nienawiści. Raport z badań sondażowych*, Warszawa 2014.
- Feliksiak M., *Dzieci i młodzież w internecie – korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów*, Warszawa 2015.
- Feliksiak M., *Społeczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści*, Warszawa 2007.
- Jewkes Y., *Medialny obraz przestępczości*, tłum. E. Magiera, Kraków 2010.
- Juza M., *Hejterstwo w komunikacji internetowej: charakterystyka zjawiska, przyczyny i sposoby przeciwdziałania*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, nr 25.
- Kamińska M., *Flaming i trolling – kulturotwórcza forma konfliktu we wspólnocie wirtualnej*, w: *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, red. M. Wawrzak-Chodaczek, Toruń 2008.
- Kuć M., *Kryminologia*, Warszawa 2010.

⁵⁸ M. Kamińska, *Flaming i trolling – kulturotwórcza rola konfliktu we wspólnocie wirtualnej*, w: *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, red. M. Wawrzak-Chodaczek, Toruń 2008, s. 289.

- Kula A., *Po drugiej stronie lustra*, „Tygodnik Powszechny” 2016, nr 29.
- Kusek R., Sanerta-Szeliga J., *Spoglądając na stereotyp*, Kraków 2014.
- Lasch Ch., *Kultura narcyzmu. Amerykańskie życie w czasach malejących oczekiwań*, tłum. G. Ptaszek, A. Skrzypek, Warszawa 2015.
- Leszczuk-Fiedziukiewicz A., *Między cyberprzemocą a „hejtem”: kampanie społeczne związane z agresją w Internecie*, w: *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, red. E.W. Pływaczewski i in., Warszawa 2017.
- Łaciak B., *Życzliwość*, w: *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, red. M. Bogunia-Borowska, Kraków 2015.
- Morawska A., *Twarze depresji*, Warszawa 2015.
- Nowak J., *Memy internetowe: teksty (cyfrowej) kultury językiem krytyki społecznej*, w: *Współczesne media. Język mediów*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2013.
- Ostrowski M., *Studia o mediach, kulturze i komunikacji*, Łódź 2016.
- Pałuszyńska E., *Łamanie tabu w dyskursie publicznym*, w: *Tabu w procesie globalizacji kultury*, red. A. Małyska, K. Sobstyl, Lublin 2016.
- Piotrowski M., *Sieć 2.0 i Kultura 2.0 – specyfikacja nowego podejścia do komunikacji w Internecie*, w: *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, red. M. Wawrzak-Chodaczek, Toruń 2008.
- Pospiszył I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2008.
- Ptaszek G., *Czy internet niszczy kulturę informacji? Media społecznościowe jako źródło wiedzy o faktach i zdarzeniach*, w: *Media informacyjne*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, t. 2, Lublin 2016.
- Sepioło M., *Bluzg, Jutub i Hajs*, „Tygodnik Powszechny” 2016, nr 29.
- Seredyńska A., *Od zaburzeń zachowania do zaburzeń osobowości*, Kraków 2015.
- Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006.
- Sokołowski M., *Nowe media: konwergencja technologiczna i rozszerzenie praktyk komunikacyjnych*, w: *Nowe media i wyzwania współczesności*, red. M. Sokołowski, Toruń 2013.
- Stirling J., Hellewell J., *Psychopatologia*, tłum. M. Trzebiatowska, Gdańsk 2005.
- Wieczorek P., *Nieuchronność newsa w czasach internetu*, w: *Media informacyjne*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, t. 2, Lublin 2016.
- Winiewski M. i in., *Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*, Warszawa 2017.
- Włodarczyk J., *Mowa nienawiści w internecie w doświadczeniu polskiej młodzieży*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2014, vol. 13, nr 2, s. 125.

Źródła internetowe

Kampanie społeczne

- Bo byłem przybyszem*, [online] <<http://www.integracja.lublin.pl/?module=Album&action=ShowAlbum§ionId=26>>, dostęp: 7.09.2016.
- Dodaj znajomego*, [online] <<http://fdds.pl/oferta/dodaj-znajomego/>>, dostęp: 30.06.2016.
- Hejstop*, [online] <<http://hejstop.pl>>, dostęp: 26.09.2017.
- Komentuj. Nie obrażaj. Branża internetowa uruchamia akcję społeczną poświęconą kulturze obecności w sieci*, [online] <<http://www.komentujnieobrazaj.pl/aktualnosci/komentuj-nie-obrazaj-branza-internetowa-uruchamia-akcje-spoeczna-poswiecona-kulturze-obecnosci-w-sieci/>>, <<https://iab.org.pl/aktualnosci/komentuj-nie-obrazaj-glos-branzy-internetowej/>>, dostęp: 3.09.2017.
- Komentuj. Nie obrażaj – głos branży internetowej*, <<https://iab.org.pl/aktualnosci/komentuj-nie-obrazaj-glos-branzy-internetowej/>>, dostęp: 3.09.2017.
- „Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu” – orędzie na 100. Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy*, [online] <<https://ekai.pl/dokumenty/migranci-i-uchodzczy-ku-lepszemu-swiatu-oredzie-na-100-swiatowy-dzien-migranta-i-uchodzczy/>>, dostęp: 3.09.2017.
- R@cism-Delete*, [online] <<http://www.nigdywiecej.org/o-nas/nasze-inicjatywy/racism-delete>>, dostęp: 3.09.2017.

Pozostałe opracowania

- Brzezińska-Waleszczyk M., *Hejt to za mało*, „Tygodnik Katolicki” 2015, nr 46, [online] <<https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2015/Przewodnik-Katolicki-46-2015/Spoleczenstwo/Hejt-to-za-malo>>, dostęp: 29.08.2017.
- Burell S., *Przejsz z online do offline*, [online] <<http://www.institutobywatelski.pl/5630/lupa-institutu/przejsc-z-online-do-offline>>, dostęp: 7.09.2016.

- Czy hejt jest rozrywką*, [online] <<http://brpd.gov.pl/aktualnosci/czy-hejt-jest-rozrywka-wyniki-badania-pod-patronatem-rpd>>, dostęp: 28.08.2017.
- Czym jest mowa nienawiści*, [online] <<http://uprzedzuprzedzenia.org/czym-jest-mowa-nienawisci-mobile>>, dostęp: 27.08.2016.
- Definicje*, [online] <<http://www.bullyingandcyber.net/pl/definicje>>, dostęp: 1.09.2016.
- Franciszek, „*Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu*”. *Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2014*, [online] <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/migranci2014_05082013.html>, dostęp: 3.09.2017.
- Hejt w sieci: Bywa, że obrażanie to dla młodych rozrywka*, [online] <<http://www.newsweek.pl/polska/spoleczenstwo/hejt-w-sieci-bywa-ze-obrazanie-to-dla-mlodych-rozrywka-raport-rzecz-nika-praw-dziecka,artykuly,412724,1.html>>, dostęp: 28.08.2017.
- Internauta zażartował ze śmierci syna Chajzera. Ostra reakcja dziennikarza*, [online] <<https://www.wprost.pl/kraj/10060573/Internauta-zazartowal-ze-smierci-syna-Chajzera-Ostra-reakcja-dziennikarza.html>>, dostęp: 14.09.2017.
- Jednego w rurkach mniej. Szydercze profile i agresja wobec 14-latk, który popełnił samobójstwo*, [online] <<http://www.tvp.info/20712085/jednego-w-rurkach-mniej-szydercze-profile-i-agresja-wobec-14latka-ktory-popolnil-samobojstwo>>, dostęp: 14.09.2017.
- Krejtz K., *Internetowa kultura obrażania?*, [online] <www.komentujnieobrazaj.pl>, dostęp: 11.05.2017.
- Maddinka nie żyje, fani w żałobie*, [online] <<http://www.plotek.pl/plotek/1,78649,18325882,maddinka-nie-zyje-a-w-komentarzach-ludzkie-bagno-w-koncu.html>>, dostęp: 28.08.2017.
- Majewska D., *W sieci fala nienawiści po śmierci Dominika. Powstaje masa fanpage'y. „Dobrze, że zdechl”*, [online] <<http://natemat.pl/147427,w-sieci-fala-nienawisci-po-smierci-dominika-dobrze-ze-zdechl>>, dostęp: 14.09.2017.
- Natorski R., *Dlaczego kobiety hejtują*, [online] <<https://kobieta.wp.pl/dlaczego-kobiety-hejtuja-5982766377022593a>>, dostęp: 28.08.2017.
- Nie żyje blogerka Maddinka. Internauci: Zaskoczyła na śmierć! Głos zabrała Korwin- Piotrowska*, [online] <<http://party.pl/newsy/blogerka-maddinka-nie-zyje-81991-r1>>, dostęp: 8.08.2017.
- Obrażamy w internecie mniej, niż nam się wydaje. Badanie IAB Polska: Internetowa kultura obrażania?*, [online] <<https://iab.org.pl/badania-i-publikacje/raport-internetowa-kultura-obrazania>>, dostęp: 11.05.2017.
- Obrażliwe treści i ataki hejterskie największymi zagrożeniami w polskim internecie*, [online] <<http://www.wirtualnemedia.pl/artykul/obrazliwe-tresci-hejt-i-ataki-hakerskie-w-polskim-internecie>>, dostęp: 28.08.2017.
- Peszek o „*Modern Holocaust*”: *Nie przesadziłam. Jestem przerażona. Dobrałam słowa adekwatne*, [online] <<http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,19786271,peszek-o-modern-holocaust-nie-przesadziłam-ze-slowami-jestem.html>>, dostęp: 6.09.2017.
- Petrowa-Wasilewicz A., *Katolik wobec mowy nienawiści*, [online] <<https://ekai.pl/katolik-wobec-mowy-nienawisci>>, dostęp: 28.08.2017.
- Post od hejtu, modlitwa za młodych, jałmużna dla uchodźców. Kard. Nycz na Wielki Post, List pasterski 27.02.2017 r.*, [online] <<http://archwwa.pl/aktualnosci/post-od-hejtu-modlitwa-za-mlo-dych-jalmuzna-dla-uchodzcow-kard-nycz-na-wielki-post-2>>, dostęp: 14.09.2017.
- Prymat głupoty nad refleksją? W Polsce wypada się oburzać*, [online] <<http://www.polskieradio.pl/9/302/Artykul/843986,Prymat-glupoty-nad-refleksja-W-Polsce-wypada-sie-oburzac>>, dostęp: 5.09.2017.
- To, co okrutne, też zaczyna się od słów – rozmowa z Marią Peszek*, „Głos Wielkopolski”, wyd. z 5 marca 2016, [online] <<http://www.gloswielkopolski.pl/kultura/a/to-co-okrutne-tez-zaczyna-sie-od-slow-rozmowa-z-maria-peszek,9468317/2>>, dostęp: 6.09.2017.
- Warzecha A., *Polityczna maskarada w sieci*, [online] <<http://www.proto.pl/artykuly/info?itemId=101391>>, dostęp: 24.09.2012.
- Wilki i owce w Internecie, czyli raport na temat hejtu wśród młodzieży*, [online] <http://brpd.gov.pl/sites/default/files/iqs_raport_z_badania.pdf>, dostęp: 11.09.2017.

Streszczenie

Celem autorki artykułu jest analiza zjawiska hejtu i mowy nienawiści w Internecie, jego definicji i mechanizmów psychospołecznych go warunkujących. Natarzenie obraźliwych wpisów w polskim Internecie sprowokowało debatę publiczną o karaniu autorów, ochronie osób poszkodowanych i dyskusję o negatywnych skutkach pozornej anonimowości, przekraczaniu etycznych granic. Dużo uwagi poświęcono społecznym czynnikom wpływającym na rozwój hejtu, takim jak: cechy Internetu, wpływ treści mediów dotyczących życia celebrytów, roli stereotypów i uprzedzeń kulturowych. Omówiono też psychologiczne uwarunkowania hejtowania, na przykład koncepcje powstawania agresji, syndrom kobiety zazdrosnej, syndrom hejtujących polityków. Jednym z istotnych pytań badawczych jest pytanie o to, czy hejt jako aktywność może mieć cechy dewiacji, czy odwrotnie, staje się normą jako konsekwencja właściwości Internetu. W artykule wykorzystano analizę dyskursu medialnego dotyczącego hejtu i mowy nienawiści oraz analizę polskich badań opinii publicznej. Dokonano przeglądu inicjatyw obywatelskich związanych z monitoringiem zjawiska oraz działań systemu sprawiedliwości, a także analizy kampanii społecznych związanych z reagowaniem na hejterów. Posłużono się koncepcjami naukowymi z dziedziny socjologii dewiacji, socjologii mediów i Internetu, kryminologii oraz psychologii i psychologii społecznej.

Will “Hate Speech” Become the Norm? Social Determinants of Deviant Behaviour on the Internet

Summary

The aim of this article is to analyse the phenomenon of “hate speech”, its definition and the psychosociological processes that determined it. The intensity of abusive posts on the Polish internet has provoked a public debate about punishing its authors, protection of victims and discussion about the negative effects of the illusion of anonymity and breaking ethical codes and social reaction. The author focused on social factors that may influence the development of problems, such as: Internet features, media content concerning celebrities’ life and the role of cultural stereotypes and prejudices. The psychological aspects of “hate speech” have also been described, such as: concepts of aggression, the jealous girlfriend syndrome and political hate speech syndrome. One of the crucial research questions deals with the status of “hate” online: whether it is a kind of deviation or a consequence of internet features which will become a virtual behavioural norm. An analysis of media discourse and Polish public opinion surveys concerning “hate” and “hate speech” are included. The author includes a review of citizen projects that have been monitoring the problem, as well as the described activities of the justice system and an analysis of anti-hate social campaigns. This analysis employs concepts from many fields: sociology of deviation, sociology of media and Internet, criminology, psychology and social psychology.